

УДК 070:378.016]:378.4(477)

Як звільнити журналістську освіту з пут теорій масової комунікації: до проблеми викладання фахових дисциплін на факультетах журналістики українських університетів

Микола ТИМОШИК

д-р філол. н., проф.

Київський національний
університет культури
і мистецтв

вул. Коновальця, 36,
Київ, Україна, 01133

nkin@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-7011-3022

© Тимошик М, 2021

Стаття присвячена проблемі викладання фахових дисциплін на факультетах журналістики українських вишів. Головне в дослідженні — пошук відповіді на запитання: чому в навчальних програмах на цих факультетах в останній час стає все менше журналістики?

Зроблено огляд проєктів європейської спільноти, спрямованих на впровадження в Україні західних методик викладання журналістських дисциплін. Допомога ця на початку 10-х років нового тисячоліття надавалася в різних формах. Це і перенавчання українських викладачів за кордоном, і проведення семінарів та тренінгів в Україні на базі Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, Ужгородського та Сімферопольського університетів, і фінансування студентського мережевого видання LiveJournal «Жорна». Ідеться про кількарічну українську програму Шведського інституту перепідготовки журналістських FOJO та таку ж програму Євросоюзу в співробітництві з Міжнародною службою світового трасту Бі-Бі-Сі «Жорна».

Як безпосередній учасник кількох міжнародних тренінгів, автор описує особливості викладання журналістики в західних школах журналістики.

З'ясовуються причини, через які ця методика не прижилася в українських університетах. Серед головних — позиція керівників журналістської освіти в Україні щодо формування нових навчальних планів за напрямком «Журналістика та інформація». Вони помітно поглибили прірву між теорією та практикою журналістики. Явна тенденція до збільшення обсягу дисциплін, плани яких хибують теорією, не конкретикою і не забезпечують набуття студентами практичних навичок для роботи в реальній журналістиці.

Називається низка прийнятих упродовж останніх 15 років директивних рішень, за якими в науках із соціальних комунікацій витіснялося журналістикознавство як самостійний напрямок досліджень історії, теорії та практики засобів масової інформації. Це також і спроби перейменувати Інститут журналістики КНУ ім. Шевченка, як базовий навчальний заклад з підготовки журналістських кадрів, в Інститут масових комунікацій, а освітньо-науковий напрям підготовки кадрів «Журналістика та інформація» замінити на «Комунікативістику».

Окремо йдеться про авторську методику викладання журналістики на основі набутих навичок під час неодноразового стажування за кордоном, подаються краці зразки різних творчих вправ студентів за цими методиками під час викладання лекційно-практичного курсу «Основи журналістики».

Ключові слова: журналістська освіта, західна школа журналістики, методика викладання, Шведський інститут перепідготовки журналістів FOJO, теорія і практика журналістики, основи журналістики, журналістика і комунікативістика.

HOW TO RELEASE JOURNALIST EDUCATION FROM THE HOBBLE OF MASS COMMUNICATION THEORY: to the problem of teaching professional disciplines at the faculties of journalism of Ukrainian universities

Mykola Tymoshyk

Doctor of Philology, Professor

Kyiv National University of Culture and Arts

36 Ye. Konovaletsia St., Kyiv, Ukraine, 01133

nkin@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-7011-3022

The article is devoted to the problem of teaching professional disciplines at the faculties of journalism of Ukrainian universities. The main thing in the research is to find an answer to the question: why in the curricula of these faculties is there less and less journalism lately?

The author made the review of the European community projects directed on introduction in Ukraine of the western methods of journalistic disciplines' teaching. This assistance was provided in various forms in the early 10s of the new millennium. This includes retraining of Ukrainian teachers abroad, conducting seminars and trainings in Ukraine based on the Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University, Uzhhorod and Simferopol universities, and funding the student online publication LiveJournal "Zhorna". It is about the multi-year Ukrainian program of the Swedish Institute for the Retraining of Journalists Fojo and the same program of the European Union in cooperation with the International Trust Service of the BBC "Zhorna".

As a direct participant in several international trainings, the author describes the peculiarities of teaching journalism in Western schools of journalism.

The reasons why this technique has not taken root in Ukrainian universities are being clarified in the research. Among the main ones is the heads of journalism education in Ukraine position on the formation of new curricula in "Journalism and Information" field. They have significantly deepened the gap between the theory and practice of journalism. There is a noticeable tendency to increase the volume of disciplines, which plans are full of theory, not specifics, and do not provide students with practical skills to work in real journalism.

There are several directive decisions made during the last 15 years, according to which journalism has been supplanted in the social communications sciences as an independent direction of research of history, theory and mass media practice. These were also attempts to rename the Institute of Journalism of the Taras Shevchenko National University of Kyiv as a basic educational institution for the journalists training at the Institute of Mass Communications, and the educational and scientific direction of training "Journalism and Information" to replace into "Communication Studies".

Separately, we are talking about the author's method of teaching journalism based on skills acquired during repeated internships abroad, the best examples of various creative exercises of students on these methods during the teaching of the lecture-practical course "Basics of Journalism".

Keywords: *journalism education, western school of journalism, teaching methods, Swedish Institute for the Retraining of Journalists Fojo, theory and practice of journalism, basics of journalism, journalism and communicative studies.*

Актуальність проблеми та стан її розробки

Проблематика взаємозв'язку журналістської освіти з реальною практикою засобів масової інформації ніколи не сходила з порядку денного того чи того періоду поступу спільноти, причетної до цієї архіважливої справи.

І ті, хто по отриманні омріяного диплому журналіста переступав редакційні пороги в застійні 70–80 роки, і хто ставав літописцем нової України від початку 90-х років, і ті, хто поповнює її ряди в новочасну пору, можуть майже однозгідно потвердити: відомі фрази від старших колег на кшталт «і чому вас на тому журфаці вчили», чи «забудьте ті ваші абстрактні комунікаційні теорії, починайте освоювати журналістику заново» таки чули не раз у ранню пору свого професіонального становлення.

Втім, не буде перебільшенням ствердити, що останнім часом вимоги чи й навіть претензії до факультетів журналістики практики галузі стали виставляти частіше й категоричніше.

Причин тут низка. Але найголовніша бачиться в тому, що ті зразки, канони й базові напрацювання, на які й досі орієнтується журналістська освіта в українських університетах, сильно відстають від реалій і потреб практичної журналістики, а в останній час вони все сильніше відцентрувалися.

Гальмівними перепонами на шляху оновлення й осучаснення журналістської освіти нині стали:

- розмитий щодо осібності й сутності журналістського фаху новий стандарт бакалаврського ступеню вищої освіти України за спеціальністю 061 — Журналістика (введений у дію 20.06.2019 року);
- безнадійно застарілий державний класифікатор журналістських професій;
- переобтяжена низкою теоретичних нормативних предметів, що не мають прямого стосунку до журналістики, навчальна програма з цієї спеціальності;
- відсутність сучасних національних підручників із журналістики з орієнтацією не на російську, а західноєвропейську школи практичного журналізму;
- затеоретизована й досить спрощена процедура захисту кваліфікаційних робіт здобувачів ступеня «бакалавра» журналістики;
- розмиті щодо специфіки спеціальності акредитаційні вимоги на право підготовки університетами фахівців за напрямом «Журналістика та інформація»;
- нерозв'язаність проблеми підготовки і перепідготовки викладацьких кадрів.

Реакцією практичної журналістики на явне відставання університетської журналістської освіти стала тенденція щодо відкриття при

редакціях провідних газет і телеканалів власних шкіл і курсів журналістики, де кадри для своїх редакцій стали готувати самі журналісти-практики.

Однією з перших, ще 2003 року, таку школу започаткувала редакція газети «День» (Павлюк, 2015). Згодом справу цю взяли до власних рук на центральних телеканалах: «Інтер» (Інтершкола, б.р.) та «1+1» (Media School, б.р.).

Окрім редакцій газет та телеканалів охочих набути практичні навички телеведучого, коментатора, новинаря, інтерв'юера стали запрошувати творці різноманітних шкіл журналістики — як у Києві, так і в інших областях. З-поміж них варто виділити найбільш просунуті в мережі: «Новий журналіст» («П'ята школа», 2013), «Школа економічної журналістики» («Школа економічної журналістики», 2021).

Звісно, що розраховані на всіх бажаючих (поза віковим чи освітнім рівнем слухачів), такі скоростиглі школи діють на комерційних засадах. Ціновий діапазон різний — від кількох сотень гривень за одне заняття до кількох тисяч за повний курс. Щодо змісту програм, то в більшості випадків вони, зі зрозумілих причин, пересічному відвідувачеві платформи не розкриваються. Тому перевірити їхню якість чи ефективність складно.

Досліджень цього сегменту журналістської освіти досі також ніхто не проводив. Втім, судячи з рясноти їхньої присутності в мережі, можна зробити висновок, що така форма набуття навичок практичної журналістики є натеper витребувана.

Про нагальну потребу якісної трансформації журналістської освіти в Україні засвідчує й ініціатива громадського об'єднання «Український інститут медіа і комунікації» провести в червні 2021 року загальноукраїнську онлайн-дискусію на тему «Журналістська освіта: що потрібно для якісної трансформації?». На ній планується обговорити проект Академії викладачів журналістики (Journalism Teachers' Academy) у співпраці з Deutsche Welle Akademie, який готує представити виконавча директорка цього інституту Діана Дущик («Журналістська освіта», 2020).

Завдання статті — окреслити генезу спроб міжнародного співтовариства допомогти українській журналістиці вийти на світові стандарти, з'ясувати причини повільного впровадження в журналістську університетську освіту прогресивних творчих методик західних шкіл журналістики та на основі власного досвіду викладання дисципліни «Основи журналістики» в КНУКІМі, продемонструвати ефективність таких методик у роботі зі студентами спеціальностей «Журналістика» та «Видавнича справа і редагування».

Виклад основного матеріалу

Ретроспектива проблеми

На початок третього тисячоліття українська преса, телебачення і радіо поставали перед цивілізованим Заходом як важко впізнаваний, розхристаний за вартісно-ідеологічними орієнтирами й відсталий із матеріально-технічного боку гібрид, утворений із двох моделей журналістики: залишків тоталітарно-радянської і паростків нової, зі слабо вираженими національними ознаками, втім, із посилюючими російськомовними акцентами та формально декларованими намірами сповідувати європейські стандарти.

Із тоталітарно-радянським слідом у журналістиці було все зрозуміло: у переважній більшості «старих» українських ЗМІ змінилися засновники: замість органів компартійних комітетів (райкомів, обкомів, ЦК) та відповідних виконкомів радянських рад вони ставали органами державних адміністрацій та рад різних рівнів (районних, міських, обласних), а кілька центральних ЗМІ — Верховної Ради, Кабміну, окремих міністерств та відомств). Про самостійність, незалежність редакційної політики таких видань за цих умов, звісно, не йшлося.

Складніше із другою половиною гібриду, кістяк якого складали активно утворювані від початку 90-х років ХХ ст. нові редакції газет, журналів, а особливо радіо- та телеканалів (від столиці до райцентрів). Тут за журналістськими «трудовами колективами» як юридичними засновниками ЗМІ все зриміше й частіше проглядалася невидима рука грошовитих або впливових на владному олімпі спритних ділків від бізнесу та політики. Поступово цей сегмент журналістики, за умов фактично проваленого державою процесу роздержавлення та приватизації ЗМІ, що закінчився 2019 року, прогнозовано опинявся в міцному кулаку кількох олігархічних кланів.

Саме в цей період боротьба за українські ЗМІ між такими кланами, розгорілася з новою силою. І на цю тривожну тенденцію звернув увагу дослідник В. Аблицов (2018). Початком розв'язання перезрілого конфлікту між олігархічними кланами і суспільством за право формувати національне інформаційне поле стало прийняте 2 лютого 2021 року рішення Ради національної безпеки й оборони (РНБО) про запровадження санкцій щодо народного депутата «ОПЗЖ» Тараса Козака, а також телеканалів «112», «ZIK» та «News One», які йому належать («Зеленський „вимкнув”», 2021). Звідси стає зрозуміло: хто, як і чому визначав, контролював та впливав на редакційну політику журналістських колективів.

Спільною для обох складників новоутворюваної системи так званої української національної журналістики була кадрова проблема. І вона особливо загострилася від середини 90-х років ХХ ст.

Як відомо, у ту переломову для Української держави пору основою журналістського корпусу, особливо керівної його частини, залишалися виховані на партійних принципах комуністсько-радянської журналістики і загартовані реаліями життя аксакали професії. В Україні до 1991 року їх готували практично лише на двох факультетах журналістики — Київського і Львівського університетів. Ще було Львівське військово-політичне училище, де «виковували» військових журналістів практично для всього СРСР, а згодом СНД. Розміщення такого училища зі всесоюзним статусом у Львові явно відповідало давнім намірам Москви й у такий спосіб русифікувати П'ємонт українського відродження — Галичину з її давньою столицею. Також у цій системі неабияку роль відіграло відділення журналістики Вищої партійної школи при ЦК КПУ. Тут проходили дворічний стаціонарний вишкіл відібрані обкомами партії кращі журналісти з районних та обласних газет, яких згодом мітили на посади головних редакторів.

Стрімкий розвиток нової структури українських ЗМІ і, відповідно, підвищення суспільного запиту на журналістські кадри збіглися в часі з епохою так званої суцільної університетизації (кінець 90-х ХХ ст. — початок 10-х років ХХІ ст.), коли традиційні для пострадянської освіти педінститути спішно переформатовувалися в університети класичного типу, а статуси академій та університетів раптом отримували колишні технікуми, коледжі або й училища. Саме в таких «університетах» стали масово акредитувати й осібну та надто складну для підготовки кадрів спеціальність «Журналістика». За п'ять-десять років Україна вкрилася мережею відповідних факультетів і відділень. За короткий час їхня кількість зросла майже до 70. Отож, «на журналіста» можна було йти вчитися практично в кожному обласному центрі (навіть по кілька), зосібно й у низці районних міст. Лише в столиці України журналістів готують у восьми університетах.

У цьому контексті слід мати на увазі ще одну важливу обставину. Все навчально-методичне, наукове, ідеологічне й матеріально-технічне підґрунтя розвитку журналістської освіти впродовж десятиліть формувалося й контролювалося з одного центру — Москви. Будучи тісно й надовго прив'язаними до російської школи журналістики, українські дослідники-журналістикознавці часто змушені були вступати у своїх текстах простими інтерпретаторами чи просто перекладачами наукових сентенцій російських авторів.

За таких умов підготувати на достатньому рівні нове покоління висококваліфікованих викладачів журналістики, створити новий корпус підручників і посібників, розробити новітні навчальні програми виявилось справою важко підйомною.

Перед керівниками й організаторами журналістської освіти в Україні відкривалися два шляхи: або й надалі залишатися в тіні ро-

сійського «старшого брата», або рішуче розвернутися в бік цивілізованої Європи.

І саме в цю складну пору формування нової української журналістики в наш бік пильніше подивилася Європа.

Чи не першим серед іноземних представництв в Україні спеціальну програму для українських «працівників пера» та викладачів журналістики з вивчення зарубіжного досвіду розробив німецький фонд Конрада Аденауера. У березні 1996 року представники фонду, на конкурсній основі, сформували першу мобільну українську групу в складі восьми чоловік, куди увійшов і автор цих рядків (Запрошення професору М. Тимошику, 1996).

Базою для вивчення досвіду німецької школи журналізму, зокрема специфіки діяльності німецьких центральних ЗМІ у висвітленні суспільно-важливих тем та видавництва у продукуванні навчальної літератури, став Берлін та його добре знаний у Європі Інститут журналістики.

Із насиченої тієї першої «німецької програми» для українців виділимо кілька засадничих пунктів: вивчення роботи самого інституту журналістики, зустрічі й інтерв'ю із його директором Робертом Лохнером, викладацьким складом та професорами фахових дисциплін, бесіда із заступником голови сенату Берліна Едуардом Хойсенем на тему «Взаємовідносини політики і преси», прийом у президента палати депутатів Берліна Гервіга Хаазе, зустріч із редакторами найвідомішого в західній Європі видавництва Акселя Шпрінгера та вивчення досвіду його роботи (*Informationsreise ukrainischer*, 1996).

Із початком нового тисячоліття представникам українського викладацького корпусу з журналістики було запропоновано ще дві присутні програми з підвищення за кордоном своєї фахової кваліфікації. Йдеться про здійснення за фінансової підтримки Євросоюзу та уряду Швеції таких програм упродовж 10-ти років у Швеції, Франції та Великій Британії.

Про змістове наповнення двох останніх проєктів — детальніше.

Шведський Інститут підвищення кваліфікації журналістів (FOJO) в допомозі українській журналістиці

Інститут перепідготовки журналістів FOJO у шведському Кальмарі (The Institute For Further Education of Journalism, Sweden) добре відомий у світі як чи не єдина навчально-наукова інституція Західної Європи із суто журналістикознавчим профілем, діяльність якої поширена не лише на свою країну, а і близьке та далеке зарубіжжя.

Інститут цей засновано 1972 року і входив в освітню систему Кальмарського університету (Кальмар — невелике історичне містечко південно-східної частини Швеції на березі Балтійського моря). На початку

Йшлося про короткотермінові інтенсивні курси для практикуючих журналістів Швеції — на них безкоштовно міг потрапити кожен бажаючий.

Згодом зміст і проблематика програм Інституту помітно розширилися: окрім журналістів організовуються семінари і тренінги для викладачів цієї спеціальності з країн Західної Європи. Від середини 80-х років до Кальмара системно стали приїздити журналісти-викладачі з Азії, Африки й Латинської Америки. Після повалення Берлінської стіни це шведське місто стало майданчиком із набуття навичок за унікальною програмою для викладачів факультетів журналістики країн колишньої соціалістичної співдружності. Від початку 2000 років список країн поповнили колишні республіки СРСР.

Україну долучили до цієї міжнародної програми 2003 року. Впродовж трьох років там побували три групи викладачів журналістики (по 10 осіб у кожній). Кістяк цих груп складали професори й доценти Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, яких доповнювали також представники відповідних факультетів Таврійського (у Сімферополі), Ужгородського, Запорізького та Дніпропетровського університетів.

Важлива деталь: міжнародний шведський майстер-клас із основ журналізму для кожної із таких груп тривав майже місяць і фінансувався коштом із держбюджету Швеції. Опіку над проектом здійснювала розширена Рада при ФОЮ із числа відомих представників ЗМІ, громадськості та професорів журналістики, а організаційно-фінансову частину забезпечував державний департамент SIDA — Шведське управління з міжнародного розвитку.

Загалом на час відкриття програми для українців у Швеції лише з країн Східної Європи та колишнього СНД там підвищили свою кваліфікацію 2279 журналістів і викладачів цієї спеціальності (*The Institute*, 2003, р. 4).

Окремі витяги з цієї програми, яка зберігається в домашньому архіві автора як безпосереднього учасника цих шведських тренінгів, можуть дати уявлення читачеві про методику, проблематику та змістові акценти інтенсивного навчання (*Journalist Pedagogy*, 2003).

Зі щоденних творчих вправ найперше виділю: «Слово» (самопредставлення себе за п'ять хвилин через пам'ятну річ, яку людина бере із собою в далеку дорогу); «Актуальне слово в актуальному світі» (ранкова новина — експромтом для телеканалу), «Аргументую так або ні» (миттєве продовження першої половини речення модератора в ствердній або заперечній формі); «Ключове слово, що вплинуло на вибір професії» (про сіль журналістського фаху); «Емоційна домінанта» (публіцистичні підходи в створенні образу).

Щоразу зовсім в іншому ключі поставав тематичний і жанровий діапазон журналістики, коли «семінаристи» переживали у творчій

напрузі «День інтерв'ю», «День портрету та створення образу», «День новин», «День етики», «День Інтернету», «День творення газетного випуску» тощо.

Безцінними для мене як журналіста-практика і викладача журналістики були робочі дні, проведені під егідою досвідченого редактора Роберта Оувена в редагованій ним упродовж двадцяти років редакції крайової газети міста Векше «Smoland Posten», у товаристві керівника пресслужби місцевого муніципалітету Томаса Карлссона, на практичних заняттях зі студентами-журналістами Кальмарського університету; у книжкових сховищах начиненої надсучасними мультимедійними технологіями наукової бібліотеки місцевого університету. А чого вартувало виїзне заняття з написання подорожнього нарису, проведене в досі незнаній аурі вітряних млинів та вітряків на дивному острові Еланд чи в дводенній мандрівці до столиці сусідньої Данії Капенгагена.

І все це — незвично, творчо, інтенсивно, в ігровій манері, в контексті безпосередньої участі кожного учасника щодо моделювання конкретної виробничої ситуації в реальній журналістиці:

- пошуку, відбору інформації та обґрунтування фактів;
- формування новинної передачі для телебачення;
- інтерв'ю з реальним героєм газетного числа;
- вдосконалення дизайну народжуваного на очах чергового випуску газети;
- редагування вже написаного;
- засвоєння азів демократії розвиненого суспільства та свободи преси в такому суспільстві.

І після такого калейдоскопічно різноманітного та захопливого інтенсиву хіба що цілковито байдужий, інертний або випадковий учасник не пробував застосовувати набуті навички в час викладання своїх дисциплін після повернення додому.

Тут доречно додати, що шведська частина проекту Інституту FOJO тим не закінчувалася. Модератори і викладачі цього курсу Клас Тур та Кент Хальтутнен двічі приїздили в Україну й на базі Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка уроки шведської журналістики були продовжені. І не лише для учасників цієї програми, а й викладачів з інших вишів, хто цим зацікавився.

Міжнародний проєкт Євросоюзу з розвитку медіанавичок

Іншим переконливим прикладом сталої небайдужості Європи до майбутнього України загалом і її журналістики зокрема став ще один європейський проєкт, який отримав промовисту, суто українську, назву «Жорна». Йшлося про місію і покликання нової журналістики перемолоти, перетерти, як у колишніх селянських жорнах, зне-

силити все темне, несправедливе, грубе в тривожних на тоді реаліях ствердження Української незалежності і створення натомість помолу борошна високої проби — якісної журналістики, яка б відповідала стандартам журналістики демократичного Заходу.

Спільний проєкт Євросоюзу (European Commission) та міжнародної радіотрансляційної мережі Бі-Бі-Сі (BBC World Trust) «*Розвиток медіанавичок — Україна*» («*Жорна*») стартував в Україні в лютому 2006 року під керівництвом виконавчого директора Ентоні Хаусона.

Конкретна ціль цього проєкту полягала в спробі допомогти Україні підготувати для національних ЗМІ журналістські кадри — політично не зашорені, професійно підготовлені, зорієнтовані на стандарти якісної європейської журналістики. У ширшому плані йшлося про сприяння закономірного відходу однієї зі знакових 15-ти радянських республік колишнього СРСР від всуціль не демократичної, не вільної політично журналістики з її специфічно московським тлумаченням принципів партійності, народності, правдивості.

Початок виявився багатообіцяючим.

У березні 2006 року була організована ознайомча поїздка кількох українських викладачів журналістики до університетів та шкіл журналістики країн Європи з метою вивчення викладання там фахових дисциплін. Вибір випав на представників трьох університетів — Київського імені Шевченка (директор професор Володимир Різун, завідувач катедри професор Микола Тимошик та заступник директора з міжнародних зв'язків асистент Ольга Гресько), Ужгородського національного (декан Юрій Бідзіля) та Таврійського ім. В. Вернадського (декан Галина Богданович).

Витрати на ознайомчу поїздку фінансувалися Євросоюзом.

Ту поїздку можна вважати справжнім проторенням шляху для пізнання наживо невідомої досі в Україні журналісткознавчої Європи, яка базувалася на цілковито відмінних від радянської, а згодом російської журналістики, принципах і засадах. Уявити обшир і проблематику програми можна вже з наступного переліку навчальних закладів та редакцій ЗМІ, де представникам журналістської спільноти з України розкривалися секрети кухні з підготовки кадрів та функціонування реальної журналістики в суспільствах високої демократії: Лілльський університет та редакція крайової газети «*La Voix du Nord*» міста Лілль у Франції, Оксфордський, Вестмістерський університети, школи журналістики у Волверхемптоні, Шеффілді в Англії, головний офіс Всесвітньої Служби Бі-Бі-Сі в Лондоні (Англія), Кардіфська школа журналістики (Вельс, Велика Британія).

Зарубіжні організатори надавали особливого значення цьому проєкту. Тому його широко висвітлювали в тамтешній пресі. І, що показово, у низці таких публікацій наголошувалося на необхідності

введення української журналістики в європейський контекст. Скажімо, розлогий фоторепортаж французької газети «La Voix du Nord» про навчання викладачів журналістики з України в тамтешньому університеті вийшов під заголовком «Le Journalisme a L'Ukrainienne en marche (українська журналістика на марші) («Le Journalisme», 2006).

Газета «наживо» за шість годин від студентів-журналістів у Франції

Спробую подати кілька живих картин щодо особливостей викладання предметів із журналістики у Франції та Великій Британії.

Виклади ці мають особну манеру, бо й журналістика — особна спеціальність. У лекційних аудиторіях відсутня академічна сухість, монотонний речитатив мовця за професорською катедрою. Ніхто не диктує під запис. Мультимедійна розповідь професора раз у раз переривається короткими вправами-розминками, завдяки яким краще засвоюється матеріал, тримається увага слухачів. Декілька запитань до аудиторії, ліс рук, рівноправний короткий діалог між професором і обраним ним співмовцем.

Ще жвавіша атмосфера на практичних заняттях. Вони і близько не нагадують наші аудиторії, де зазвичай викладач опитує, а студенти, похапцем шукаючи щось у конспектах, аби хоч щось відповісти «для оцінки».

Ось початок звичайного навчального дня для студентів 2 курсу відділення газетної журналістики Лілльського університету, куди був прикріплений викладачем-стажером автор цих рядків. А реальним викладачем виявився співробітник уже знайомої для нас газети «La Voix du Nord» Доротті Тромпарент.

За розкладом того дня значилася дисципліна «Виробництво газети» — шість аудиторних годин. Упродовж цього часу студенти мали підготувати і випустити 12 шпальт свого кольорового навчального денника форматом А-3. Звісно, що напередодні, у час самостійної роботи, вже мали бути напрацьовані певні заготовки. До моменту виведення готового оригінал-макету «наживо» на факультетському поліграфічному обладнанні, що поруч, викладачеві слід буде поділити групу на два редакційні колективи, роздати в кожен із них журналістські посади (кореспондента-новинаря, кореспондента-аналітика, кореспондента-есеїста, коректора, фотокореспондента, дизайнера, літературного редактора, головного редактора), провести три редакційні «летючки» (план номера за шпальтами, перша та друга верстка, підписна до друку), ретельно проаналізувати «позитив» і «негатив» цільного випуску газети та виставити оцінки кожному учаснику редакційно-видавничого процесу.

Почали з того, що мій колега, подивившись на годинник, мовив до аудиторії з півтора десятка різношкірих своїх підопічних, які вже чекали на його, як завжди, несподівану вказівку. Цього разу вона була такою: «Даю вам 30 хвилин для пошуку теми номера на першу шпальту. Маршрут: половина групи виходить з університету в керунку головної вулиці ліворуч у радіусі 200 метрів, друга половина групи — праворуч на таку ж відстань. Збираємося тут о 9.30 на першу редакційну «летючку».

Повернулися на правду в точно призначений час. Викладач вмикає для всіх телевізор, де традиційно о цій порі йде наживо п'ятихвилинна програма міжнародних новин інформаційної служби Франс-Прес.

Обмін враженнями: і від новин із телевізора, і від «знайденого» на головній вулиці міста в радіусі 200 метрів в обидва боки — такого, що приховане, непомітне для очей звичайного перехожого (у своїх викладах я це називаю «вміти помітити зорі в калюжах»). Приймається рішення: з усіх помічених картинок щоденного життя міста перше місце посів сюжет із бородатим «безхатком» із дорогою мобількою в руках, що розмістився біля міської мерії на новому матраці з електричним підігрівом і подорожньою кавоваркою. Отож, на першій шпальті крупним планом — фотосвітлина незвичного «героя», а про явище безхатченків у різножанрових матеріалах — на наступному розвороті. Центром міжнародного блоку, зважаючи на присутність в аудиторії гостя з України, стане окрема сторінка про реванш біло-синіх кольорів у час Помаранчевої революції на майдані Незалежності в Києві (поїздка до Франції якраз збіглася з тими драматичними подіями в Україні).

У проміжках між «летючками» колега пояснює: надрукуватися в солідних французьких газетах студентам-журналістам початкових курсів практично неможливо. Планка вимог до журналістських публікацій у Франції досить висока. Тому мірилом набуття практичних навичок стають ось такі газети. Починаючи з другої верстки, яку здійснюють самі ж студенти, усі шпальти газети вивішуються в головному вестибюлі на спеціальному стенді, що займає майже ціле крило. Зазвичай, їх читають і студенти інших курсів та спеціальностей, і викладачі інших предметів. Роблять помітки на полях, щось підкреслюють, ставлять знаки питань, окликів, плюсів та мінусів (поруч — із десятком фломастерів). Усе це враховується редакцією в останній верстці перед підписанням її до друку.

Наприкінці занять усі студенти групи отримують до рук свіжий випуск газети. Підготовлені кожним окремі публікації стануть додатком до власного портфоліо, яке з кожним новим курсом буде поповнюватися. На бакалаврський захист, окрім власного творчого дороб-

ку за обраною проблематикою, студент надає кваліфікаційній комісії віддрукований оригінал-проект «власної» газети (журналу, буклету, книги), до яких додається (в окремій оправі) теоретико-практичне обґрунтування теми всього лиш на кільканадцять сторінок.

«Жорна» в розвитку й у загасанні

Як і у випадку з програмою перепідготовки викладачів-журналістів у Швеції, цей проєкт Євросоюзу не обмежився лише набуттям досвіду кількох викладачів за кордоном. Зарубіжні модератори «Жорен» незабаром прибули в Україну з чіткою програмою дій.

Важливою складовою проєкту Євросоюзу-ТАСІС-Бі-Бі-Сі «Розвиток медіа навичок» став пункт про підготовку та видання в Україні українськомовних підручників і навчальних посібників із журналістики. Лише упродовж 2007 року було видано чотири такі видання. Щоправда, акцент у цій програмі було зроблено чомусь на перевиданні вже знаних в Україні українських авторів. Тоді як у час обговорення 2006 року в Інституті журналістики КНУ імені Тараса Шевченка у її змісті йшлося про гостру потребу перекладу кращих журналістських підручників із англійської, французької, німецької мов. На жаль, до кінця цю обнадійливу програму не було втілено в життя.

Упродовж осені 2006 — весни 2007 року в Києві, Сімферополі, Ужгороді відбулося три тренінги викладачів. Отож, коло учасників, що мали можливість засвоїти незвичні для них навички, помітно розширилося.

Окремим пунктом тренінгової програми в Україні стало залучення у творчий журналістський процес студентів. Для цього європейці профінансували проєкт створення студентського новинного мережевого порталу «Жорна». Перший його випуск припав на початок фестивалю «Журналістська весна» в Інституті журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. Про завдання новинного видання, творцями якого стала збірна команда студентів-журналістів трьох університетів — Анна Полуденко, Євгенія Васильєва, Марина Бобровська, Єлизавета Олійник — читаємо на сайті видання у випуску від 24 травня 2007 року таке:

«У день, коли Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка відсвяткував 60-річчя, почав діяти цей бюлетень новин «ЖОРНА». Тут йтиметься про життя студентів, викладачів і тих, хто навчався в Київському інституті журналістики, але ще — в школах журналістики Таврійського національного та Ужгородського національного університетів.

Саме з цими трьома школами журналістики співпрацює проєкт Євросоюзу-ТАСІС-Бі-Бі-Сі «Розвиток медіанавичок» — «ЖОРНА», мета

якого — сприяти перетворенню журналістської освіти в Україні на практичніше явище (Жорна, 2007).

Подальше знайомство зі змістом цього електронного журналу переконувало: нарешті, з'явилося те, чого давно очікували; нарешті, вустами студентів порушено питання, які рано чи пізно мусли «прорватися» назагал. Питання ці стосувалися кричущої відірваності змісту навчання в студентських аудиторіях українських журфаків і тих реалій, які чекали їх спочатку на виробничих практиках, а незабаром, з отриманням диплома журналіста, і в реальній журналістиці.

Переглянемо те, що боліло студентам, які прийшли в університет здобувати фах реального журналіста, а не звичайний диплом, який не підкріплений витребовуваними роботодавцями навичками.

Низка публікацій стосувалися практики в ЗМІ. І тут, з оприлюднених відгуків самих студентів, наяву постали недоробки факультетів: бази практик формальні; студент залишається сам-на-сам у виборі невідомого йому того чи того сегменту журналістики; керівники редакцій газет, телебачення, радіо, мережевих видань відмовляють, дорікають, критикують, обурюються.

Чим?

Найперше, безграмотністю самих студентів, невмінням відібрати з потоку інформації головне, нездатністю орієнтуватися в жанрових особливостях матеріалу, невмінням вести бесіду, не готовність ставити професійні питання. Дісталось й університетам за формальний підхід до організації практик. Ось як оцінили її студенти в головному журналістському виші країни:

«Оцінювання студентської літньої практики в Інституті журналістики суто формальне. Існують так звані «керівники практики», яким виш делегує наглядати за студентами в цей період. Вони приймають студентські щоденники зі звітами, характеристики, продивляються зроблені впродовж стажування матеріали, виставляють оцінки або заліки... Іноді керівників практики студенти бачать уперше, коли подають заліковку на підпис про пройдену практику» (Олійник, 2007).

Ще гостріші оцінки фахової підготовки студентів-практикантів дають журналісти, які погоджуються працювати з такими студентами. Відгук редакторки телеканалу «Сіті» Тетяни Федорів має назву «Як практик, я не задоволена підготовкою, кажу це чесно». Це її відповідь на запитання, чи задоволена вона практикантами з факультетів журналістики (Федорів, 2007).

Тут же наводяться слова (здається, дещо перебільшені й категоричні) керівника інформагенції «Інтерфакс-Україна» Олександра Макаренка щодо цієї проблеми: «Ліпше навчити журналістським азам

історика, математика, економіста за освітою, аніж перевчати студента-журналіста», з яким Тетяна Федорів (2007) згодна частково.

Останній випуск студентського журналу «Жорна» датується 12 вересня 2007 р. У публіцистичному есе «Українська мрія» Анна Полуденко розмірковує над вчинками багатьох ровесників, хто, розчарувавшись у безперспективності зробити професійну кар'єру в Україні, їде в пошуку кращої долі за кордон. І ця ось цитата в публікації змушує задуматися: «75 годин роботи на тиждень. Мінімальна заробітна плата — \$7,25 на годину. Проживання — 8 людей у маленькому будинку. Таке тепер життя трьох молодих українців, що вирішили після закінчення літньої відпустки залишитися в Сполучених Штатах» (Полуденко, 2007).

Причини припинення випуску міжуніверситетського студентського мережевого видання «Жорна», присвяченого якості української журналістської освіти, на поверхні: проєкт Євросоюзу закінчився, програма згорнута. Згорнуто було й щойно розпочату програму з видання підручників із журналістики.

Що далі?

Чому на факультетах журналістики в Україні стає все менше журналістики?

Здавалося б, після такого успішного старту фінансованих коштом західних платників податків програм із переорієнтації української журналістики із посттоталітарної моделі на західну навчальні програми підготовки журналістських кадрів в українських університетах помітно зміняться.

Починаючи з другої половини десятих років, програми змінилися. Але, на жаль, не в бік наближення змісту викладання з набутками кращих шкіл європейської журналістики, які щедро надали українцям західні партнери, а, навпаки, у цілковито протилежний.

За прикладами ходити далеко не треба. Варто просто вникнути в зміст навчальних планів за спеціальністю «Журналістика», які розроблялися після завершення вищезгаданих міжнародних проєктів у базовому навчальному закладі України з підготовки журналістських кадрів — Інституті журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. Свідомо підкреслюю на поняття «базовий», бо так склалося за останні 20 років, що розроблювані однією-двома особами плани ці формально затверджувалися на засіданні Навчально-методичної комісії з журналістики при Міністерстві освіти і ставали фактично узаконеними для всіх інших факультетів і відділень в Україні. Ставали без жодного обговорення в інших вишах і, що важливо, у спільноті журналістів-практиків.

Навіть неозброєним оком видно засилля теоретичних дисциплін із так званого соціально-комунікаційного блоку. Варто перелічити

ті, на які виділилося невиправдано забагато екзаменаційних кредитів і які майже повюди є обов'язковими: «Теорія масової комунікації», «Теорія масової інформації», «Соціологія масової комунікації», «Комунікаційні технології», «Теорія твору і тексту» (в додачу до цілковито невиразного за об'єктом і предметом вивчення «Текстознавства», що вже багато років дивним чином «затесався» до журналістських програм гібридом мовознавчої «Текстології»). І це в блоці дисциплін професійної і практичної підготовки майбутніх журналістів.

Виникає одне принципове питання: а на який рівень підготовки розрахована ця настільки затеоретизована програма? Виявляється, це не «магістратура», а саме «бакалаврат».

Складається враження, що ніхто з розробників цієї навчальної програми не працював у практичній журналістиці й не розуміє головного: там потребують не знавців відірваних від життя комунікаційних технологій, а фахівців, здатних передусім шукати, аналізувати й обробляти факти, створювати придатні для оприлюднення в розмаїтих складниках системи ЗМІ текстів різної складності і призначення.

Важливий блок мовних і літературних дисциплін для журналістів (підкреслюю: саме для журналістів, а не філологів) знову явно переважив шальку терезів у бік чи то школярства, чи то академічності. Знову готуємо фахівців-мовників або літературознавців, знову студенти на екзаменах переказують твори зі шкільної програми. Але ж на такій спеціальності покликані вчити не суфіксно-префіксної схоластики, а елементарних навичок писати, редагувати, правити, вдосконалювати структурно вибудовані, логічно вмотивовані й розмаїті за специфікою творення та призначення тексти: газетно-журнальні, ефірні, мережеві, книжкові, рекламні, офіційні, нормативні, навчальні наукові, довідкові, дитячі художні, публіцистичні... Це дає така дисципліна як «Основи редагування». Вона надійно прописана в головному блоці фахових дисциплін усіх університетів Заходу, де готують журналістів («The basis of Publishing and Editing» нарівні із «The basis of Journalism»). У більшості ж українських вишів цю дисципліну невиправдано витіснили, замінивши її на суто мовознавчу «Літературне редагування», або на гібриди між мовою і піаром (як самопредставлення, самореклама) ефемерні «Едитології», «Едиторики», «Копірайтинги», «Спічрайтинги» тощо.

Невмотивовано обкраяними виглядають із таких планів «Жанри журналістики». У деяких вишах для засвоєння такого огрому проблематики виділяють лише 20 лекційних годин. І це на три блоки жанрів: інформаційного, аналітичного, художньо-публіцистичного. З багатьох факультетів журналістики студенти йдуть на чергові виробничі практики без елементарного розуміння основ величезного розмаїття

журналістських жанрів, без власних спроб ними оволодіти практично, зате з колосальним обсягом не зовсім дотичних до журналістики теоретичних знань і комунікаційних технологій.

Детонуючий розрив між теорією і практикою журналістики

Проблема кричущої невідповідності студентів-журналістів до реальної практики в реальних ЗМІ не нова. Вона раз у раз загострювалася в переломні часи розвитку журналістської освіти в Україні. А в 1965 році навіть переросла в справжній бунт студентів на факультеті журналістики Київського університету, на якому авторові цих рядків пощастило навчатися вже в 70-х роках.

Цю повчальну, але призабуту сторінку історії варто нагадати нинішнім керманічам журналістської освіти, оскільки нинішня ситуація дуже нагадує ту, більш ніж 55-річної давності.

Передумовою студентського бунту стали партійно-комсомольські збори третього курсу, який на факультеті вважався зразковим, із конкретною темою для обговорення «З чим ідемо на практику?». Тема виникла відразу після оприлюдненої деканатом програми практики. Із майже півсотні пунктів тієї програми, яка виявилася простим переказом тез головного натоді навчального предмету «Марксистсько-ленінське вчення про пресу» (чи не нагадує це, шановний читачу, нинішнього головного предмету для журналістів «Теорія масової комунікації?»), майбутні практиканти не побачили нічого, що б стосувалося конкретної роботи журналіста в газеті, на радіо чи телебаченні.

Далі — цитата з архівного документу, автором якого є безпосередній учасник тих подій, колишній студент третього курсу, якого згодом виключать із університету за той же націоналізм, Михайло Скорик:

«Заплановані збори відбулися. Як засвідчує збережений протокол, майже всі третьокурсники виступили, навели неспростовні факти невмілого планування навчального процесу. Лекції часто-густо повторювалися, накладаючись одна на одну, а деякі викладачі читають геть не цікаво, оперують давно застарілими тематичними планами й не вміють відповідати на поставлені запитання (в документі подано низку прізвищ викладачів журналістики. — М. Т.). Наводилися безліч аргументів, що ці викладачі не дбають про те, щоби студенти вміли аналізувати й обробляти факти, не сприймають їхнє вміння доказово критично мислити, не мають газетної чи телевізійної практики» (Скорик, 2019, с. 106).

Подальший розвиток подій засвідчив: звичайні студентські збори з невинною темою здетонували низкою гучних справ, які вийшли далеко за межі університету й поганьбили кращі традиції класики ви-

щої освіти і самої журналістської професії. Тоді звільнили з роботи не викладачів-теоретиків, на яких скаржилися студенти, а декана Матвія Шестопапа — чи не єдиного на той час журналіста-професіонала, знаного в професії колишнього фронтового кореспондента й дослідника-журналістикознавця, звинувативши його в... націоналізмі. Заодно влада покарала і студентів-ініціаторів зборів. А тих, кого вони критикували, залишалися на посадах і далі.

У відповідь на такі репресивні заходи адміністрації університету 67 студентів різних курсів факультету журналістики підписали листа і скерували його 12 березня 1965 року до міністерства освіти та ЦК компартії України. Вимоги в цьому листі були дві: повернути на факультет улюбленого викладача та звільнити від викладання журналістських дисциплін тих викладачів, які не мали до журналістського фаху жодного стосунку. І то був ультиматум. Бо в іншому випадку студенти погожували однозгідно залишити університет.

Ті насправжки гарячі події відбувалися в час згортання хрущовської відлиги, коли в Україні вже розкручувався зініційований Москвою маховик антиукраїнських репресій.

Студентський бунт київського журфаку був звісно придушений. Але його уроки змушують аналізувати сучасні тенденції, які відбуваються в журналістській освіті. А вони, на жаль, є тривожними. І пов'язані, як це не парадоксально звучить, з подальшим, свідомим чи несвідомим, витравленням із журналістики її передусім професіонально-практичного компоненту.

Для чіткого розуміння цих тенденцій спробую виокремити їх у стислій хроніці змін у журналістській освіті впродовж 10-х років нового тисячоліття:

- на подання керівництва Інституту журналістики КНУ приймається урядове рішення, за яким журналістика як наука, переводиться з напрямку «Філологія» в новопридуманий — «Соціальні комунікації»;
- створюється головний напрям наукових досліджень (з окремою спецрадою із захисту кандидатських і докторських дисертацій) — «Теорія соціальних комунікацій»;
- захищено десятки дисертацій, які до справжньої журналістики не мають ні найменшого стосунку, але автори яких отримали законне право викладати журналістику;
- замість традиційних наукових збірників «Журналістика» в низці навчальних закладів, де все ще прописана журналістика як спеціальність, засновуються наукові видання з новим брендом — «Соціальні комунікації»;
- низка катедр із традиційною назвою «Журналістика» замінюється на катедри соціальних комунікацій;

- керівництво Інституту журналістики виступає з ініціативою про перейменування колишнього факультету журналістики в Інститут масової комунікації;
- через не підтримку вченої ради цієї ідеї на базі Інституту журналістики створюється приватний навчальний заклад із назвою «Інститут масової комунікації».

2017-й рік відзначився новим наступом на традиційну національну журналістику. У Києві реєструється громадська організація «Національна академія комунікативістики».

Під прикриттям цієї ефемерної академії та двох кафедр журналістики в Києві (університети Шевченка і Грінченка) відбувається «круглий стіл» із назвою «Впровадження в Україні освітньої галузі «Комунікативістика». Вислід такого «стола», керований, безумовно, головними «комунікаторами» України з Інституту журналістики, — підготовлений для передачі на підпис тодішньому прем'єр-міністру В. Гройсману проект постанови Кабінету Міністрів України, за якою галузь знань «Журналістика» перестає існувати.

Втім, завдяки оперативно підготовленим гострим публікаціям у пресі щодо недопущення такої відвертої наруги над національною журналістикою, те подання так і залишилося не підписаним (Лизанчук, 2018; Тимошик, 2018a; Тимошик, 2018b).

Західна методика викладання — в руках ентузіастів-одинаків

Західна методика викладання журналістики, яку так активно прагнула нещодавно прищепити Україні європейська спільнота, на факультетах журналістики, на жаль, не прижилася. Натепер вона залишилася в руках кількох викладачів-ентузіастів.

Чому?

Відповідь на поверхні.

У західних університетах головні фахові предмети зазвичай викладають вчені, які прийшли в науку з журналістської практики. Власне, там і факультети журналістики виникали первинно на базах популярних газет чи газетних концернів, працівники яких склали основу викладацького складу новозаснованої журналістської школи. Тому в Західній Європі багато таких шкіл, які не лише змагаються між собою за студента, а й доповнюють одна одну. Інтенсивне навчання журналізму там передбачає передусім щоденне писання, перевірку, аналіз вправним навчителем та публікацію написаного після його вдосконалення. Такий навчитель працює з маленькими мобільними групами, творчість яких сам і виводить згодом на шпальти справдешніх газет.

В українських вишах, як засвідчує практика, переважна більшість студентів журфаків упродовж вивчення фахових дисциплін зазвичай

пишуть і публікуються дуже мало. І головна причина цього, відважуся назвати, нетипового явища в тому, що викладачів-практиків журналістики, які самі пишуть і друкуються, також дуже мало. Традиція залучення до викладання фахових дисциплін кращих журналістів із редакцій, що особливо була поширена на факультеті журналістики Київського університету в 70–90 роки минулого століття, через специфіку сучасного формування педагогічного навантаження в українських вишах фактично знівельована.

З іншого боку, в останні роки ряди викладачів журналістського фаху поповнило нове покоління дослідників, які прийшли в науку через аспірантуру відразу після закінчення університетів. Такі зазвичай не мають практичного журналістського досвіду й захищали свої дисертації здебільше з тем соціально-комунікаційної, а не журналістської проблематики.

Втім, ця тема потребує окремого розгляду.

У цьому ж підрозділі пропоную увазі дещо з особистих практичних результатів викладання за тими методиками, які пощастило опанувати від зарубіжних колег під час вище описаних стажувань та тренінгів.

Широке використання цієї методики в мультимедійному викладі автор цих рядків започаткував ще в часи праці в Інституті журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. Спонукою до цього стали... китайські студенти, яких особливо багато було там від початку 2000-х років (щороку від 15 до 25 осіб). Зазвичай вони обирали спеціальності «Видавнича справа та редагування» і «Реклама та зв'язки з громадськістю».

З одного боку, можна було порадіти тоді за київську школу журналістики, яку обирали для освоєння бакалаврських програм студенти з далекої країни. Однак керівництво університету, підписавши угоду на таку фінансово вигідну і перспективну співпрацю з китайцями, не подбало про головне — належне забезпечення мовного чинника в оволодінні фахом. Одного року вивчення української мови на підготовчих курсах для таких виявилось недостатньо.

Прикро було спостерігати, як нудилися ті студенти на загальних потокових лекціях для всіх, не знаючи достатньо української мови, зокрема термінів та головних понять фаху. Справді, ті затеоретизовані лекції, як і практичні, їм майже нічого не давали. Про українсько-китайські чи китайсько-українські словники Українська держава просто забула. Як також і не подбала, щоби такі студенти-іноземці оволодівали азами журналістики, принаймні на перших курсах, в окремих групах, а не загальному потоці з українськими ровесниками. Якщо врахувати, що в гуртожитках та на перервах між лекціями більшість студентів Шевченкового університету традиційно спілкували-

ся між собою і з китайцями російською, то перспектива ефективності такого навчання в загальному потоці була сумнівною.

Виходячи з цього, освоювати ази спеціальності «Видавнича справа та редагування» китайські студенти розпочали з перекладу спеціально розробленого для них конспекту курсу лекцій. На лекціях вони були тепер сповна зайняті — просто перекладали, з допомогою наявних словників головне з теми китайською. Далі працювали над перекладом китайською спеціально створених лектором словників-розмовників за кожною темою. На практичних заняттях із верстки вони ці напрацювання макетували в окремі брошури. Затим настала черга випуску навчальних газет і книг. І під час захисту бакалаврських робіт виходили з конкретними і, варто наголосити, цікавими видавничими проектами.

У домашньому архіві автора зберігається немало з тих проектів. Найбільше подобалося китайським студентам видавати дві газети: двомовну китайсько-українську «Молодіжна комунікація» (Молодіжна комунікація, 2006) та українськомовна «Молодість» (Молодість, 2006).

Українським студентам західна методика викладання журналістики виявилася і простіше, і цікавіше, і результативніше.

Популярні на Заході творчі вправи просто були одягнені в емоційні змістові домінанти українських реалій. І ці вправи цілком наклалися на сформовану впродовж багатьох років практично-науково-педагогічної журналістики автором цих рядків формулу «Трьох П» у підготовці сучасного українського журналіста: Професіоналізм, Порядність, Патріотизм.

З найбільш улюблених студентами КНУКІМу, де в останні роки отримав можливість викладати за цією методикою, є такі творчі вправи: «Ключове слово, що вплинуло на вибір професії журналіста», «Зорі в калюжах», «Солом'яна лялька», «Чорні лебеді», «Обличчя з фотографії на стіні», «Деталь на картині», «Інтерв'ю з пам'ятником». Ці вправи дають можливість віднайти та розкрити в юних душах те, що лиш вибруньковується, формується. Треба лише це вчасно помітити, підтримати. А найголовніше — посприяти вийти на процес написання, розквітнути.

Зазвичай, кращі матеріали за кожною такою вправою оприлюднюються в пресі. В останні роки надійним майданчиком для створення власного творчого доробку став для моїх вихованців всеукраїнський тижневик «Слово Просвіти», який охоче надає для цього по кілька розворотних шпальт. На редакційних летючках вони стало отримують найвищі оцінки професіоналів.

подаю для історії вивчення порушеної в цій статті проблеми кращі зразки із деяких вправ, які постійно практикую в час лекційного викладу курсу «Основи журналістики».

Творча вправа «Ключове слово, що вплинуло на вибір професії журналіста»

Добірка цих матеріалів у «Слові Просвіти», — несподівано сильна за своїм змістом і відвертістю. Таку не вмістять редакції тих центральних друкованих чи мережевих видань, хазяями яких є олігархи або неприховані вороги українського в Україні. Там подібна тематика давно вже отримала дивний новотвір епохи — «неформат».

Зимового семестру на першій лекції з «Основ журналістики» мої вихованці виконували незвичну для них творчу вправу — «Ключове слово, яке вплинуло на вибір моєї професії». Показово, що з-поміж не одного десятка слів, які вони обрали для творчого осмислення, були цілковито протилежні поняття: *чесність і брехня, справедливість і обман, вірність і продажність, професіоналізм і невігластво, патріотизм і пристосуванство*. І в контексті цих слів вони писали історії, які самі пережили і які були знакові у виборі майбутнього самостійного шляху.

Із більш ніж сотні щирих, хвилюючих і таки вправно написаних своєрідних есеїв я відібрав ті, які стосуються болючої загальноукраїнської рани — російсько-української війни на сході нашої держави. Хтось із цих юних побачив її власними очима, когось вона торкнулася долями родичів, друзів, інші прагнули шукати відповіді на запитання з публікацій преси й телепередач.

Це — голос покоління, народженого вже на початку другого десятиліття існування відновленої Української держави. Чим вони стурбовані й розчаровані? Як оцінюють те, що відбувається вдома і в країні? Як війна вплинула на їхні вразливі душі та їхній ще не сформований світогляд?

У цих текстах — інший Донбас та інші його мешканці по обидва боки його тимчасового розмежування. Тут — протилежність тому, про що офіційно повідомляється.

Читаєш тексти цих юних і мимоволі запитуєш себе: чому про таке й у такому ключі в нас мало пишуть професійні журналісти, чому фальшивлять політики, чому уникають правди про Донбас і навколо нього державники?

Читаймо, думаймо разом.

(Див. Додаток 1)

Творча вправа «Зорі в калюжах»

Ці історії зачіпають «за живе», викликають емоції, спонукають думати. Вони про те, що сьогодні хвилює молодь: чому ми й досі живемо в несправедливості, чому українцеві незатишно в себе вдома, чому на очах гине наше село, чому наша українська мова все ще є в рідному домі попелюшкою, чому на вершках влади знову опинилися невігласи, не професіонали й не патріоти?

Тішуся за ці зрілі думки студентів, їхню сміливість і рішучість через якийсь час, уже з дипломами журналістів, стати в ряди борців за справді українську Україну.

Переймаюся лише тим, аби цей ентузіазм у них не вичерпався на старших курсах, аби вогник надії й рішучості, який лише став розгоратися, не погас передчасно від стабільної сірості й одноманітності тих буднів, серед яких їм доводиться жити. А ще — від примітивно-убогих і далеких від справжньої журналістики навчальних планів і дисциплін, які в руках очільників наук із соціальних комунікацій, куди на біду потрапила ця вкрай важлива сьогодні для суспільства спеціальність. Тут мали б навчати україноцентричної, з європейським контекстом, журналістики, але здебільше готують теоретиків-знавців ефемерних комунікаційних технологій, що обслуговують владу, формують слухняних виконавців, свідомо витравлюючи національне, особне, творче.

(Див. Додаток 2)

Творча вправа «Обличчя з фотографії на стіні»

Ця вправа повертає людське обличчя нашій, чи не всуціль зденаціоналізованій, пресі.

Багато нинішніх керівників-медійників свідомо, за вказівками своїх роботодавців, перетворили національну журналістику на відкрити фабрику фейків, нахабно нав'язуючи так званий чорний піар, засмічуючи свідомість пересічних громадян країни, сіючи з-поміж них примітивізм, незвіру й апатію.

Натомість багато тем та історій із непізнаної українцями своєї правди як із минулого, так і з сьогодення така «фабрика фейків» не друкує й не оприлюднює в мережі. Це для більшості новочасних керівників ЗМІ давно вже стало «не форматом».

Попросив народжених уже в третьому тисячолітті студентів-першокурсників «розговорити» котрись із десятків домашніх фотографій. Зазвичай у будинках чи квартирах їхніх родичів — здебільше бабусь і дідусів — такі світлини за давньою українською традицією, висять, як ікони, на стінах в обгорнутих вишитими рушниками рамках. Десятиліттями, вони спостерігають за тими, хто живе в цій хаті, ніби вичікуючи запитань: хто ми, за що, чому, для чого?

Героями написаних студентами текстів є прості українці. Коротко й у різній манері оповіді подані історії родин, у яких віддзеркалюється наша непростя українська доля. Це те, що очищує, що спонукає думати, співпереживати, накладати прочитаний фактаж на канву долі власних родин. Це укорінює в минуле самого себе, формує певний набір головних життєвських орієнтирів і принципів, руйнує ментальність мільйонів безпам'ятних іванів-перекотиполів, які десяти-

літтями виховувалися чужинською для українців владою засобами схоластичних ідеологічних лозунгів, зосібно й пісень на кшталт «*мой адрес — не дом і не улица, мой адрес — Советській Союз*».

Промовистий тематичний діапазон текстів: три українські голодомори 20-х, 30-х, 40-х років; колективізація, розкуркулення, репресії і справжнє обличчя радянської влади; повстанці з УПА та їх сучасні послідовники; війни світова, в Афганістані, новочасна російсько-українська на Донбасі; розвал СРСР, революції Помаранчева та Гідності; еміграція в кількох її хвилях — від першої до останньої; знекровлене українське село. І про все це — чесно, правдиво, емоційно, нетрадиційно — очима й розумом молоді. Із цих текстів постає вона таки свідомою, патріотичною, розумною, з чітко вираженою громадянською позицією.

За зразок написання текстів слугували есеї автора цих рядків на родинну тематику, які свого часу в мережі набули широкого розголосу, — «Куркульська донька» та «Батькові в соту річницю народження» і які студенти творчо опрацювали.

(Див. Додаток 3)

ДОДАТКИ

Додаток 1

ТВОРЧА ВПРАВА «КЛЮЧОВЕ СЛОВО, ЩО ВПЛИНУЛО НА ВИБІР ПРОФЕСІЇ ЖУРНАЛІСТА»

ШУКАЮ МІСЦЕ, ДЕ Є УКРАЇНСЬКЕ В УКРАЇНЦЯХ

Маріуполь. Одні вважають, що місто названо на честь Марії Федорівни, дружини Павла І. Інші з цим не погоджуються й доводять, що назва походить із грецької і складається з двох частин: «мар» — море, і «поль» — місто. Цей варіант мені подобається більше.

Але це не принципово. Важливо, що Маріуполь — це місто, де народилася я, мій молодший брат, батьки й батьки батьків.

Біжу з танців — серйозно займаюся спортивними бальними. Щороку беру призові місця на міжнародному турнірі в Харкові. Танці — моє життя. Вдома по телевізору показують Київ. Я була там один раз, але Майдан пам'ятаю. Тепер на ньому багато людей. Чому?

Тепер на ньому вбивають людей. Чому?

Травень, ідемо із родиною на вихідних у центр міста. Всюди гарно розмальовані дивні фігури. Нам сказали, що навіть був конкурс серед художників, хто краще оздобить тринигу скульптуру з бетону. Зупиняємося на світлофорі, повз нас уперше проїжджає бронетранспортер — гарні фігури виявилися протитанковими загорожами.

Червень. Мені виповнилося 12. Відпочиваємо і святкуємо на морі. Мама натякає, що в місті занадто неспокійно і, мабуть, нам доведеться кудись переїхати.

Субота. Клеїмо з батьками шпалери на другому поверсі будинку бабусі з дідусем. За планом — це нова кімната брата. У неділю приїжджаємо сказати, що їдемо в Київ, надовго. У понеділок сідаємо в потяг, у вівторок сидимо на валізах у столиці. Поки що схоже на пригоду.

Закінчила в Києві сьомий клас. Танцями більше не займаюся, у столиці на це потрібні зовсім інші фінанси. Мені тут подобається, але дуже сумую за рідними.

Я в київському метро, дзвонить бабуся. Їх дачний кооператив постраждав від обстрілу, який було націлено на українські війська, що дорогою вище змінювали свою позицію. Тепер у наших воротах на згадку діра від уламку снаряду.

24 січня 2015 року. Обстріл мікрорайону «Східний», півгодини машиною від місця, де ми раніше жили. Уперше бойові дії відбуваються в самому Маріуполі. Батькові дзвонить кум, плаче в трубку, каже, дружину його друга пошматувало склом вікон у власній квартирі, маленька донька вижила. У місті паніка, постріли чутно всім районам.

Осінь 2019 року. Мені 17.

Сидимо з хлопцем у великій компанії друзів, набагато старших за мене, на Подолі. Одна з нових знайомих годину розповідає, як вона була сьогодні вряжена після розмови з військовим зі Сходу. Виявляється, дивується та, що є ще люди зі справжнім почуттям любові до України, патріотизмом, розумінням, що це — земля їх пращурів.

Усі інші з компанії теж дивуються....

А я кажу їм прямо, що відчуваю кожною клітиною мозку й серця все те, що тільки-но було перераховано, — патріотизм, Україна, вірність Батьківщині.

На мене всі дивляться з лукавою посмішкою, відповідають, що не розуміють таких людей.

Тихо плачу. Просто сидячи за столом. Відчуваю жахливий біль за свою країну.

Я не хочу більше знаходитися в такій компанії.

А де мені взагалі знаходитись?

Чи є місце, де ще є українці в українцях?

Олександра Капаніна
м. Маріуполь

ДОНЕЦЬК, ЯКОГО ДЛЯ МЕНЕ ВЖЕ НЕМАЄ

Я народилася в Донецьку. Це місто завжди було для мене рідним, теплим, затишним. Із ним мене пов'язує безліч радісних дитячих спогадів: мій перший похід у кіно, перший велосипед, перший боязкий підйом на верхню точку оглядового колеса, коли тобі здається, що ти на самісінькій вершині цього світу.

Вихована в атмосфері патріотизму та цілковитій впевненості в завтрашньому дні, я ніколи не змогла б уявити, що саме в моєму регіоні у 2014 році можуть початися бойові дії. Що саме в Донецьку буде литися стільки крові невинних. Крові, навпіл змішаної з політичним брудом.

Неможливо передати це гіперболізоване дитяче почуття страху, несправедливості, образи та огиди, коли ти розумієш, що все це відбувається в реальності, буквально з тобою. І що ці події наскрізь просочені брехнею. Що

так звана «статистика» — ніщо інше, як тотальна фальсифікація даних. Що ти — дванадцятирічна дівчинка — на власні очі бачила те, про що ЗМІ не розкажуть ніколи. Бо це не вигідно, це не поєднується з тією ілюзією, яку треба нав'язати натовпу. Ілюзію, у яку всі мають повірити. І люди вірили. А більшість журналістів, які висвітлювали події на Донбасі, продавали своє слово, були однією із ключових складових цієї страшної, політичної гри. На жаль.

У той момент мені так хотілося донести всім хоч крихту правди, сказати, що ми, українці, самі того не розуміючи, поринаємо в інформаційну оману все більше й більше. Це почуття, коли тобі так по-дитячому нестримно хочеться кричати про це...

Але ти не можеш. Ти — дитина. Ти не маєш впливу. Ти не маєш слова. Ти — німа в очах суспільства.

Тоді я почала писати. Писати про те, що важливо. Писати про те, що стосується кожного. Я зрозуміла, що в подальшому житті я не хочу мовчати. Не хочу бачити, як українців із головою занурюють в інформаційний морок, у якому вони не зможуть відрізнити правду від брехні.

Колись мені сказали, що журналістика — це асиміляція, пристосування. Уміння писати те, що вигідно комусь. Тому, хто заплатить більше.

Для мене журналістика — це вільне, незалежне **СЛОВО**, рупор правди. Джерело подачі інформації, яке повинно залишатися чистим і прозорим. Завжди. Незважаючи ні на що.

Я не була вдома вже шість років. І в моєму Донецьку я не побуваю вже ніколи. Для мене це місто стало чужим та неіснуючим. Зникло. Сонячні вулиці, якими я гуляла з мамою в дитинстві, забризкані кров'ю. Кінотеатр зачинено. Оглядове колесо не працює. Від мого міста в мене залишаться лише спогади. Спогади маленької дівчинки.

Але зараз, коли мені 18, я вже не просто дівчинка, у якої вкрали дім, вкрали дитинство. Я — майбутній журналіст. Обравши цю професію, я більше не маю права мовчати. Обравши цю професію, я буду *говорити*.

Дар'я Березан,

м. Волноваха Донецької області
(народилася та зростала у Донецьку)

ТОГО ДНЯ МІЙ ДРУГ «ЗУСТРІВСЯ» З МІНОЮ

Згадую найсонячніший день того літа. Приємний вітерець трохи торкається обличчя, навколо гармонія. Здавалося б, ніщо не може це зруйнувати...

Мала, яка щойно закінчила на відмінно шостий клас, не може вийти на вулицю цієї днини... Мама просто її не відпускає... Істерика, сльози — нічого не могло змінити маминого рішення. А дитина? Що вона могла зрозуміти? У величезних оченятах усе виглядало несправедливо: мама просто не хоче відпускати її до друга, найкращого друга, який захищав малу постійно...

Сльози... уже в маминих очах.

В іншій кімнаті бабуся розгублено збирає речі, не зрозуміло... «Ми не надовго поїдемо звідси, дитинко», — каже вона.

Куди поїдемо? Навіщо? А мама? Чому вона досі плаче?

У маленькій голові дівчинки зароджується страх, стає неможливим дихати. Коли вийшли з дому, на вулиці стемніло.

Глянула в бік, де стояв звичний нам скляний завод — там виготовляли скло. На його даху блискотіло багато якихось вогнів — їх раніше на помічала. Неймовірна зацікавленість замінила страх у голові дівчинки, вона дивилася, не відриваючи очей, на ті вогники, допоки не помітила тіні. Величезні тіні чоловіків, які тримали... автомати.

Знову страх, але не такий, як від картини бабусі з валізами, а такий, що зробив малу нерухомою, тільки коліна тремтіли... Мама швидко забрала дівчинку від вікна, загорнула в обійми та чекала з молитвами ранку.

У той день сепаратисти захопили Скляний завод міста Лисичанськ.

Наступна днина видалася ще страшнішою... Малу відправляють до Вінниці з бабусею. А мама? Як же мама? Мама залишилася піклуватися про дідуся... Біль ломав дитину в потязі, що кожну годину віддалявся від домівки, рідної домівки. Мала готова була відмовитися від усього, від усіх друзів, від усіх сонячних днів на цьому світі, аби хоч раз поглянути на маму...

Біль переріс у злість, жорстокість, навіть ненависть.

Але кого ненавидіти? Хто ті люди? Аби зрозуміти, дівчина почала дивитися новини, читати газети, з гучними назвами типу «Сепаратистський Донбас», «Вони відриваються від нас». А ті, хто писав заголовки, не замислювалися над тим, що в людей не було можливості бігти, вони просто сидять по розбитих від снарядів хатках, але на СВОЇЙ землі.

Мама дівчинки — українка, люди, які жили поряд — українці, вони люблять свою Батьківщину, їм нічого не було треба іншого, як жити на своїй землі, поряд зі своїми рідними. Вони дихали Україною, а тепер це від них відбирають.

Газети писали, що населення донбасу не хоче жити в Україні. Але ж її зрадили не всі з того населення, Зрадили небагато з тих, хто незабаром став убивати братів.

Чому не написали правду? Чому заголовок не мав вигляду «Захоплений зрадниками УКРАЇНСЬКИЙ ДОНБАС»?

Де та правда? Вона ж тут, біля серця. Її треба відчувати.

Там, де вчилася мала, вчителі казали: «У вас дві матінки: одна та, що народила, друга — Україна, що годує, і любити їх треба однаково». Тільки от любити не той, хто кричить на всі заставки про любов, а той, хто віддає всього себе своїм рідним, своїй Батьківщині й залишається з ними поряд назавжди.

Що робити з тією правдою? Як донести її до людей? Як зруйнувати ворожечу між українцями й українцями? Запитання, на які й досі шукаю відповіді...

То був 2014 рік. Лисичанськ зараз — українське місто. Живе й дихає з Україною. Усі мої рідні живі та здорові. І люди, які там живуть, — справжні українці. Маю право так сказати. Я там народилася і виросла.

Чому мама не пустила тоді малу до друга? Бо він у той день «зустрівся» з міною...

Олександра Бервінова

м. Лисичанськ Луганської області

Джерело першопублікації:

Тимошик, М. (2020, 12–18 березня). «Моя хата скраю? Неправда!». Новітня російсько-українська війна очима першокурсників спеціальності «Журналістика» КНУКІМу. *Слово Просвіти*, 11, с. 8–10.

Додаток 2

ТВОРЧА ВПРАВА «ЗОРИ В КАЛЮЖАХ»

НЕЗРЯЧІ ЧАСОМ ВЕДУТЬ ЗА СОБОЮ ЗРЯЧИХ

Склалося так, що я не бачу. Від народження. Але, наперекір усьому, вирішила здійснити свою давню мрію — стати журналісткою.

Мені або співчували, або вважали за вкрай віднайти від цього, посягли сумнів. Пропонували вибрати професію спокійнішу. Скажімо, масажиста. Працюй собі, мовляв, механічно і вправно на одному місці, заробляй гроші на свій кусень хліба.

Такі поради не ображали мене, а мотивували, змушували рухатися вперед. І я з кожним днем, місяцем, роком робила все можливе, аби моя мрія не залишилася просто мрією.

Спочатку ніхто, окрім моїх рідних, навіть не здогадувався, що маю вже власні тексти-замальовки. Направду боялася показати комусь своє писання — страшно було уявити, що тебе не зрозуміють, сміятимуться, дорікати-муть, повчатимуть. Та одного разу все ж затишила: що якщо не відважуся зараз — не зроблю цього ніколи.

Так і з'явився перший пост у соціальній мережі, а за ним другий, третій. Та з'явилися мої перші читачі...

Після вступної лекції з «Основ журналістики» я була вражена й розчулена незвично поданою творчою вправою про зорі в калюжах. Я зайшла тоді у вагон метро, остаточно вибрала своє слово — НЕЗЛАМНІСТЬ. І стала складати текст у голові.

Я й тепер повністю не усвідомлюю, як написала ту розповідь-сповідь... Здається, що слова самі склалися в речення... Напевне, мені було необхідно —

поділитись із кимось своєю історією. І подякувати тому, хто мене на це надихнув.

У 14 років я остаточно вирішила зламати ненависний для мене стереотип про те, що незрячі можуть бути лише вправними музикантами чи масажистами. Пізніше довідалася про життєвський чин героя минулої війни, випускника моєї школи та юридичного факультету Київського університету Якова Батьока. Він теж був незрячим. В окупованому німцями Ніжині організував зі своїми однодумцями підпілля. Незрячий, повів за собою зрячих...

Кожна людина має право на те, аби її мрія здійснилася. Гадаю, це стається лише тоді, коли мрійник сильніший за свою мрію!

Тетяна Антоненко
м. Київ

У НАС НЕМАЄ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

Я народився в селищі енергетиків на Харківщині. Сюди новітні тенденції незалежної України доходять досить повільно й цього самого «майбутнього» в нього немає. Населений пункт тримається лише на ТЕЦ, яка доживає свої останні роки. На центральній площі стоїть монументальна споруда — Палац Культури, з актову залу на 700 місць. Тепер порожня, не доглянута.

Оглядаючись на минуле нашої країни періоду незалежності, що можна побачити?

Зруйновану економіку, розвалену політичну владу, Конституцію, на яку «наплювали», та найстрашніше — розколоте, розсварене суспільство. Головною мотивацією населення в глибинці є дати шанс своїм дітям втекти звідти.

У якомусь сенсі я теж втік — став фіналістом програми FLEX, за якою мав шанс жити один рік у США як звичайний американець та доторкнутися до славнозвісної «американської мрії». Отримав просто велетенську дозу досвіду з цієї поїздки та безліч питань, на які доти не мав відповіді.

Після того, як повернувся звідти, головним із них було: «А чим ми гірше?» Чому ми маємо жити та помирати в безвиході в країні, за незалежність якої наші діди та прадіди так активно боролися?

Звісно, життя в Штатах не таке ідеальне, як його описують у Голлівуді, але ж вони, звичайні американці, чомусь вірять у майбутнє, а ми ні.

Дуже скоро, методом аналізу та спілкуванням із батьками, родичами та оточуючими, я зрозумів, у чому проблема. Всі в один голос звикли заявляти: «А який сенс? За що ми боремось?».

У нас немає власної національної ідеї, а тільки ідеї, нав'язані нашими суцідями. Ми не повірили в щось, що могло б об'єднати нас в одне ціле. Українці завжди боролися за незалежність, а коли ми її здобули, просто не знали, що робити далі.

Саме після поїздки в США, я почав замислюватися над роботою у сфері журналістики, адже я вірю в майбутнє України та справді хочу тут залишитися, але всі ці продажні ЗМІ та політичні партії своїми хаотичними діями, часто конфліктними, знищували всі можливості зародження нової національної ідеї.

Я просто втомився бачити безвихідь в очах людей, я хочу змусити людей повірити в майбутнє нашої країни. В Україні це майбутнє формувалося, та й формується досі, тільки шляхом маніпуляції в політиці або ж у журналістиці.

Майбутнє — ось що змусило мене обрати професію журналіста. Моє майбутнє, майбутнє моїх дітей, а головне — майбутнє моєї країни.

Дмитро Мартиненко,

с. Енергетиків Харківської області

ТЯЖКО ВІДЧУВАТИ СЕБЕ УКРАЇНЦЕМ — У СЕБЕ ВДОМА

Так сумно повертатись у рідне місто Шостка.

Скажу відверто: ніколи не любила тамтешню атмосферу. Типове зрусифіковане місто. У нас майже не почуєш української мови. А якщо почнеш говорити — на тебе будуть дивись так, ніби ти розмовляєш японською або китайською.

Якщо в місті щось і змінюється, так це найчастіше в гірший бік — щось руйнується, щось занепадає. Але місцева преса прославляє депутатів та мера. Назовні виходить, ніби все гаразд: живуть собі люди та й горя не знають.

Ніби в суцільній темряві шукаю відповіді на питання: «Хто я?», «У чому сенс?», «Чому?».

Українці так довго й так ззято боролися за свою свободу.

Але сьогодні свобода — це лінія горизонту, загалом і для національної журналістики. Чим ближче до неї ми йдемо, тим далі вона від нас.

У наш час журналістів вбивають, правду замовчують, розслідування фальсифікують, поширюють фейки, маніпулюють, джинсують. І замість

того, щоби бути ланцюговим «псом демократії» та «четвертою владою», наша журналістика продається олігархам. Маючи необмежену свободу слова, самоцензурую приглушує поклик душі.

Дійсно боляче бачити нашу країну такою.

Часто думаю: невже за таке життя боролися наші пращури?

Наше покоління розбещене, ми не вміємо цінувати людську простоту, щирість, доброту. У нас немає національної ідентичності. Наші люди часто не відчують себе українцями. А це, на мою думку, те, про що потрібно говорити й писати!

Ні! Журналістика має говорити! Журналістика має кричати! Наша зброя — це слово. Свобода — є! Творчість — жива! Україна — єдина для українців! Для мене журналістика — це революція свідомості, тому я хочу вплинути й на свідомість широких мас.

Моя мрія — це квітуча Україна, щасливий рідний край, українськомовні міста, українські традиції. Наше, осібне, дороге серцю, від діда-прадіда.

Анна Федоренко

м. Шостка, Сумська область

Джерело першопублікації:

Тимошик, М. (2020, 22–28 жовтня). Зорі в калюжах буденщини: як їх помічають і «прочитують» студенти-журналісти КНУКіМу. Слово Просвіти, 43, с. 8–10.

Додаток 3

ТВОРЧА ВПРАВА «ОБЛИЧЧЯ З ФОТОГРАФІЇ НА СТІНІ»

«ГОЛОВНЕ, ЩОБ ТИ ЗАЛИШИЛАСЯ ЖИВОЮ»

Цю фразу часто повторювала моя бабуся, прикриваючи своїм тілом мене щоразу під час нових обстрілів. Вони часто сипалися над нашим селом відтоді, як воно у 2014 році опинилося на новоутвореному кордоні між Україною й окупованою російськими найманцями частиною моєї рідної Донеччини. Тоді мені було 12 років.

Вона про це зізналася лиш тепер. А тоді повторювала ці слова, як молитву, коли відновлювалися бойові дії.

Від початку війни, опинившись на лінії розмежування, моя сім'я ховалася в багатьох місцях, де були родичі.

Раз, повернувшись до рідного, але вже до болю незнайомого села, ми з батьками дізналися, що нашого дому більше немає. На вщент згорілому обійсті застали живим лише улюбленого маленького песика...

Ми переїхали до бабусі. Поки батьки будували дім, я весь свій час проводила з нею. Вона вчила мене всьому: і шкільному матеріалу, і болісним урокам життя. Пам'ятаю, як я тулилася поближче до бабусі, коли починалися обстріли десь за кілька кілометрів. Бабуся тихо переконувала, що це далеко й боятись уже нічого, що треба бути, як вона, — сміливою.

Доля в моєї бабусі — Лідії Белої (Соловйової) незвичайна.

Народилася в 1946 році. Її дитинство припало на післявоєнну розруху й новий голод 1947-го. Те ж пережила у 20–30-х роках її мати Надія Соловйова (Русаківа), яка з'явилася на світ в 1916 році, переживши дві світові війни.

На долю останньої випало виховувати й годувати дев'ятьох дітей самотужки. Чоловік покинув її, коли діти були зовсім малими.

Лідії було всього чотири роки, коли її батько пішов із сім'ї. Через деякий час, уже в дорослому віці, вона все ж зустрілася з тим, хто кинув її й ще сімох старших братиків і сестричок напризволяще, у вихор суцільного голоду та бідності, не переймаючись, чи залишаться вони живими чи ні. Бабуся вигнала його, просто сказавши: «У мене немає батька». То була доросла відповідь за біль, яку вона бачила в очах зраженої матері, за те розбите серце, яке прагнуло кращого життя в повноцінній щасливій сім'ї. Батьківської любові вона так ніколи й не відчула.

Лідія росла в бідності. Часто не було що їсти. Взуття діти носили по черзі. Їх на вулиці називали байстрюками. Але дівчинка виявилася надзвичайно розумною та сміливою. Найкраще навчалася в школі, завжди посміхалася, намагалася допомагати всім, хто того потребував. Закінчивши школу і вступивши до технікуму, вона познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком — Миколою Белим, з яким потім створила щасливу сім'ю, народивши трьох прекрасних синів.

Проте безтурботне життя продовжувалося недовго. 2003-го, у рік мого народження, вона поховала свого чоловіка, який раптово помер через серцевий напад. Через чотири роки померла її смілива матір, не доживши до 92 років.

Сталося так, що в період мого раннього дитинства ми з бабусяю ладували не добре. Кажуть, не зійшлися характерами. Напевно, були занадто схожі, разом гордовиті, вперті, борці за свою правоту, які не могли відступати від своєї думки та свого рішення. Я рідко приходила до неї в гості. Бабуся навіть каже, що тоді вже і втратила надію, що колись ми станемо з нею друзями та знайдемо спільну мову.

Що ж стало причиною того, що люди, які ніяк не могли поладнати між собою, стали тепер найріднішими?

Моя гірка відповідь: війна.

Переживши з нею стільки всього гіркого, я все більше розуміла, що мені надзвичайно пощастило. Вона стала для мене символом наполегливості, позитивної впертості, генетично даної гордості та самоповаги. Від неї навчилася не соромитись, не принижуватись, уміти постояти за себе. Бо в цьому житті, часто повторює вона, головна тільки ти сама й ніхто не дійде до твоєї мети за тебе.

Анна Бела

с. Карлівка Донецької області

МОЛОДІ КУЧЕРИ В КРОВІ МАЙДАНУ

Надворі мороз, 18 лютого 2014 року.

Для когось це простий вівторок зимового дня, а для когось — останній день життя. Хтось сидить перед телевізором та спостерігає за напруженою ситуацією, яка відбувається на головній площі країни, а хтось там... у пеклі... Складає бруківку, несе пораненого чи вбитого героя-майданівця, при цьому оббиваючи мужні чоловічі руки або тендітні жіночі пальчики, бо українського козака потрібно витягнути з-під куль. Ніхто не зважає на біль, чи на стерті до крові коліна, усіх болить лише одне — серце, яке розривається за долю України.

З-поміж таких — Роман.

Так звали студента Івано-Франківського університету, гордого сина своєї країни та просто «свого пацана», який вивчав філософію, любив бути в центрі уваги, а ще більше любив неньку Україну.

Гурик Роман народився 2 жовтня 1994 року в родині бандерівців та патріотів. У генетичному коді Романа вже було закладено, що він боротиметься за Батьківщину: його прадід та його два брати були вояками УПА та загинули у віці 19 та 20 років від рук московських загарбників. Із родини Гуриків Роман є шостим, хто загинув за Україну.

Та ось картинка раніше.

Худорлявий хлопець із пишною кучерявою шевелюрою прямує рідною вулицею свого міста до університету. Уже протягом 12-ти років, кожного ранку він іде вже знайомими стежками, бо школа та університет знаходяться поряд. Він іде, милуючись погожою дниною, відчуває, як у обличчя прилітає тоненька павутинка, жовтий листочок падає до ніг. Хлопець посміхається.

Роман любить «бабине літо». Він поспішає — запізнюється на пару, бо любить довго спати. Але попри це все ж встигає озирнутися навколо та подумати про людське буття. Молодий студент будує плани на майбутнє, «кайфує» від життя, гуляє в парку з коханою чи йде «на пиво» зі своїми друзями. Роман ще не знає, що може статись у його надто рідній країні. Ідучи, він малює в голові європейську державу мрії та чекає підписання асоціації з ЄС.

Рома був «своїм чуваком», малював волосся в зелений, мав тунелі у вухах, ходив на дискотеки з друзями. Незважаючи на ці юнацькі тусовки, хотів створити щось значуще, бути капітаном далекого плавання чи актором, а може й ще кимось... Він мріяв винайти вічний двигун, багато читав та думав про своє, про всесвіт...

У щоденниках Романа було знайдено його неймовірно філософські роздуми. Батьки були вражені, що в 17–18 років можна таке обдумувати. Ось пару витягів із його «Щоденника»:

«Я хочу розказати вам про будову світу з моєї точки зору і з погляду алхімії. 1. Усе в одному й один є у всьому — це можна підтвердити простими словами: без атому б не існувало всесвіту, тому що він не мав би з чого складатися, також без всесвіту не було б атома, він би не мав призначення для існування. Можна дійти висновку, що все має своє призначення, ніщо не з'являється нізвідки й ніщо не пропадає безслідно. 2. Людина має право творити життя не тільки розмножуючись природним шляхом, а і штучним, адже Бог створив нас саме так. 3. Всесвіт не є безкінечним, просто ми не можемо знайти кінця».

Таку філософію любив ще зовсім юний хлопець, який народився покликаним творити нову історію України. На жаль, не судилося творити літопис розумом — він створив його своїм героїзмом.

Поки хлопець сидить на парі, уряд Азарова повідомляє про припинення підписання Угоди про асоціацію з ЄС.

21 листопада — початок мирних протестів на Майдані. Далі — побиття студентів. І Рома не може всидіти вдома. Своїй мамі він скаже: «Ну, не можна так — усі хлопці будуть на Майдані, а я залишусь? Скажу, що мама не пускає?! Це взагалі смішно!».

На Майдан їздив чотири рази. Останній і став фатальним.

18 лютого 2014 рік. 19-ти річний хлопчина з твердим характером та патріотичним серцем, серцем справжнього українця, який бореться за вільну Україну. Його впертість не змогла подолати навіть власна мати, яка говорить сину: «Не їдь, не йди на Майдан». Проте через сльози вона його відпускає, хоч і відчуває, що має статися дещо страшне...

Останній допис на сторінці в соціальній мережі Романа: «Зараз або ніколи. Всі на Грушевського, на смерть».

20 лютого Роман вирушає в найгарячішу точку протистояння, щоби допомогти врятувати своїх товаришів, але його зупиняє ворожа снайперська куля, яка потрапляє в самісіньку скроню. Тіло Романа падає до кривавої землі, але він ще дихає! Його кладуть на носилки, сильна кровотеча...

«Все, що змогли зробити — це заткнути рулончиком бинта отвір від кулі..., в тих умовах його було нереально врятувати», — так сказала волонтерка, яка опинилася першою біля Ромчика.

На честь Романа назвуть його рідну школу, вулицю, дадуть орден «Герой України» посмертно.

Але чи варте воно того?

Чи варте життя одного з наймолодших Героїв Небесної Сотні та клята залізняка, яку вручили його мамі?

Нехай кожен поставить собі таке запитання й задумається, чи не підвів він 19-ти літнього Рому, який так віддано ліз під кулі за Україну та за кожного з нас.

Дякую, Романе, що виборював майбутнє! Для нас.

Ігор Салюк

м. Івано-Франківськ

З РОДИНИ ГОЛОД ЗАБРАВ ШІСТЬОХ

Ця історія розпочинається в роки голодомору 1932–1933 роках, в селі Залужани. І стосується моєї прабабусі Павліни Косак. Тоді їй було лише сім років.

Жила-була собі працелюбна багатодітна родина: мала аж 12 дітей — шість хлопчиків і шість дівчаток. Мала також багато землі, худоби. Всі в цьому дворі були працелюбними. Та в один день цей двір розкуркулили.

Колись своя земля стала колгоспним полем. Туди й бігали діти за колосками. Присідали, щоб їх не бачили, та скоро розтирали колосочок у долонях — так сухим і поїдали це. Від цього часто наставали нестерпні болі в животах.

Раз після жнив поїхали всією сім'єю кудись далеко за кропивою. Привезли цілий віз, який на ніч залишили у дворі та й, змучені дорогою, поснули. На ранок усіх охопив відчай: віз був порожній. Сусіди, які також помирали з голоду, за ніч розікрали всю привезену здалека кропивою.

Діти стали помирати один за одним. Тим, хто залишався ще жити, їхня мама щоразу говорила: «Ваша сестричка (чи братик) іде в рай».

Ще була історія зі свіжовипеченими булочками. Мама тих дітей, витягнувши їх із печі, наказала дітям не брати до рук, аж поки булочки не випустять спекоту. Але ода дитина, уже певне втрачаючи від голоду свідомість, вхопила одну й за мить проковтнула.

Померла дівчинка уві сні під ранок в обіймах старшої сестрички Марійки. Вона вмирала від голоду, але життя зробило так, що померла вона від їжі.

Із колись великої щасливої сім'ї залишилося шестеро дітей, три хлопчики та три дівчинки.

Від повсякденного стресу, мама моєї прабабусі сильно захворіла. Під один вечір вона зрозуміла, що помирає.

Зібралася духом, помолилася, розчесала коси, збрала своїх дітей та сказала: «Діти, на жаль, я покину вас. Я йду в рай до ваших сестер і братів».

Попрощалася. І наступив ранок, який і забрав її.

Незабаром помирає батько.

Діти, які пройшли через пекло, опинилися в дитячому будинку.

Дізнавшись про цю історію моїх рідних, через велику повагу за те, що вони пережили, я щороку 1 листопада, їжджу на їх могили. Молюся за них та ставлю свічку.

Ця історія навчає цінувати все, що маєш.

Анастасія Гура

м. Дрогобич Львівської області

ЧОМУ В НІМЕЧЧИНІ НЕ ЛЮБИЛИ РАДЯНЦІВ

Мої батьки — українці, народилися в Радянському Союзі й до деякого моменту не могли уявити, що за межами СРСР є абсолютно інше життя.

Батько був офіцером і впродовж 1989–1993 років служив у Німеччині в західній групі так званих радянських військ.

Розвал СРСР змінив і їхнє життя. Почалася «нерозбериха». Мама розповідала, що деякі сім'ї радянських офіцерів не хотіли повертатися назад, просили політичного притулку в Німеччині. У відповідь на такі запити німецької сторони Москва реагувала жорстоко: подальша доля таких сімей після повернення до Москви була невідома. Їм усе ще грозив статус «предателя рідни», якої вже фактично не було.

Із 1989 року, мешкаючи в німецькому військовому містечку Берліна, мої батьки були свідками грандіозної історичної події — падіння 1990 року Берлінської стіни. Воно означало остаточне об'єднання роз'єднаних німців на «західних» і «східних». За словами мами, життя там було чудове, вони бачили те, що не бачили в Союзі, не було комуністичної сірості й пам'ятників Леніну на кожному кроці, не було серпа з молотом на червоному тлі. Їх вражала вишукана архітектура і європейська свіжість.

Звісно, що в будь-якої медалі завжди є два боки.

Не дивлячись на прекрасне життя, де можна ні в чому собі не відмовляти, радянські люди для звичайних німців були окупантами. Отож, ставлення до радянців там було повсюдно ворожим.

Усі факти й події ці описую зі слів батьків. Щоразу вони вражають мене, як уперше.

На День народження Гітлера німці мали традицію «пригнічувати» своїх кривдників: обстрілювали радянські КПП із вигуками «Німеччина для німців», лякали мешканців радянських військових містечок і влаштовували показові стрілянини в повітря на великих площах.

Я не роблю негативних висновків щодо такої поведінки німців. Адже така сама ситуація відбувається нині в моїй країні, де місцевим населенням є — українці, а окупантами все так само — «старший російський братній народ».

Після закінчення строку перебування батька на службі, батьки повернулися додому.

На їх життєвих шляхах був рекет, кордони, міліція, повернення українського громадянства та подальше тяжке життя в союзі.

У 90-х усе змінилося кардинально: не вистачало коштів на хліб, військові — без заробітної плати.

Згодом з'явилась я, але це вже інша історія.

Єлизавета Мельниченко

м. Кривий Ріг

Дніпропетровської області

Джерела першопублікацій:

Тимошик, М. (2021, 25 березня–7 квітня). Обличчя з фотографії на стіні. Долі людські очима студентів-журналістів КНУКіМу. *Слово Прогресу*, 12–13, с. 1, 7–8;

Тимошик, М. (2021, 8–21 квітня). Обличчя з фотографії на стіні. Долі людські очима студентів-журналістів КНУКіМу. *Продовження. Слово Прогресу*, 14–15, с. 7.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

Абліцов, В. (2018). Боротьба за українські ЗМІ загострюється. *Український інформаційний простір*, 2, 238–245.

Жорна (zhorna). (2007, 24 травня). *Welcome to LiveJournal*. <https://zhorna.livejournal.com/>

Журналістська освіта: що потрібно для якісної трансформації? Онлайн-дискусія. (2020, 17 червня). Укрінформ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3045315-zurnalistska-osvita-so-potribno-dla-akisnoi-transformacii.html>

Запрошення професору М. Тимошику від директора Представництва Фонду Конрада Аденауера Доктора Манфреда Ломанна для поїздки в Берлін з метою участі в інформаційній програмі для журналістів 20 березня 1996 року. (1996). (Папка «Німеччина»). Домашній архів М. Тимошика.

Зеленський «вимкнув» 112, ZIK і News One з ефіру. Що відомо. (2021, 3 лютого). BBC NEWS Україна. <https://www.bbc.com/ukrainian/news-55907449?xtor=AL-73-%5Bpartner%5D-%5Bukr%5D-%5Bheadline%5D-%5Bukrainian%5D-%5Bbizdev%5D-%5Bisapi%5D>

Інтершкола — медіа освітній проект. (б.р.). *Про нас*. Інтер. <https://inter.ua/ua/interschool>

Лизанчук, В. (2018). Комунікативістика як загроза журналістиці. *Український інформаційний простір*, 2, 246–249.

Молодіжна комунікація: навчальна газета китайських студентів спеціальності «Видавнича справа та редагування». (2006). (Ч. 1–5). Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Молодість: навчальна газета китайських студентів спеціальності «Видавнича справа та редагування». (2006). (Ч. 1–3). Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Олійник, Є. (2007, 17 липня). *Талановиті й амбіційні прагнуть працювати*. LiveJournal Жорна. <https://zhorna.livejournal.com/1956.html>

- П'ята школа «Новий журналіст» стартує у лютому! (2013, 3 грудня). Новомедіа. <https://novomedia.ua/news/pjata-shkola-novij-zhurnalist-startu/>
- Павлюк, І. (2015, 15 червня). Газета «День» запрошує журналістів до Літньої школи журналістики. Мост. http://most.ks.ua/news/url/gazeta_den_zaproshuje_zhurnalistiv_do_litnoji_shkoli_zhurnalistiki
- Полуденко, А. (2007, 12 вересня). Українська мрія? LiveJournal Жорна. <https://zhorna.livejournal.com/2690.html>
- Скорик, М. (2019). Бунт на Факультеті журналістики Київського університету 1965 року як реакція студентів на початок згорання хрущовської відлиги. *Український інформаційний простір*, 1(3), 102–117.
- Тимошик, М. (2018а). Витруювання національного в журналістиці триває. *Український інформаційний простір*, 2, 250–253.
- Тимошик, М. (2018b, 4–10 жовтня). Про «хронічні хвороби» національної журналістики. *Слово Просвіти*, 40.
- Тимошик, М. (2020а, 12–18 березня). «Моя хата скраю? Неправда!». Новітня російсько-українська війна очима першокурсників спеціальності «Журналістика» КНУКіМу. *Слово Просвіти*, 11, с. 8–10.
- Тимошик, М. (2020b, 22–28 жовтня). Зорі в калюжах буденщини: як їх помічають і «прочитують» студенти-журналісти КНУКіМу. *Слово Просвіти*, 43, с. 8–10.
- Тимошик, М. (2021а, 25 березня–7 квітня). Обличчя з фотографії на стіні. Долі людські очима студентів-журналістів КНУКіМу. *Слово Просвіти*, 12–13, с. 1, 7–8.
- Тимошик, М. (2021b, 8–21 квітня). Обличчя з фотографії на стіні. Долі людські очима студентів-журналістів КНУКіМу. Продовження. *Слово Просвіти*, 14–15, с. 7.
- Федорів, Т. (2007, 23 липня). Тетяна Федорів, редактор телеканалу «Сіті»: «Як практик, я не задоволена підготовкою, кажу це чесно» (інтерв'ю провела Є. Олійник). LiveJournal Жорна. <https://zhorna.livejournal.com/2185.html>.
- «Школа економічної журналістики» розпочинає відбір студентів на онлайн-курс. (2021, 16 березня). Економічна правда. <https://www.epravda.com.ua/news/2021/03/16/671988/>
- Informationsreise ukrainischer Journalisten nach Berlin. Programm.* (1996). Konrad Adenauer Stiftung. Berlin.
- Journalist Pedagogy. Program the Teachers of Journalism of Ukrainian Universities.* (2003). Kalmar, Sweden.
- Le Journalisme a L'Ukrainienne en marche. (2006). *La Voix du Nord*, 192.
- Media School. (б.р.). Головна. Студія 1+1. <https://school.1plus1.ua/>
- The Institute For Further Education of Journalism.* (2003). Sweden. Kalmar.

REFERENCES

- Ablitsov, V. (2018). Borotba za ukrainski ZMI zahostriuietsia [Struggle for Ukrainian Mass Media is Becoming More Aggravated]. *Ukrainian Information Space*, 2, 238–245 [in Ukrainian].
- Fedoriv, T. (2007, July 23). Tetiana Fedoriv, redaktor telekanalu «Siti»: «Iak praktyk, ya ne zadovolena pidhotovkoiu, kazhu tse chesno» [Tetyana Fedoriv, Editor of the

- City TV Channel: «As a Practitioner, I am Not Satisfied with the Training, I Say it Honestly» (Interviewer Ye. Oliinyk). LiveJournal Zhorna. <https://zhorna.livejournal.com/2185.html> [in Ukrainian].
- Informationsreise ukrainischer Journalisten nach Berlin. Programm* [Ukrainian Journalists' Information Trip to Berlin]. (1996). Konrad Adenauer Stiftung. Berlin [in German].
- Intershkola — media osvittii proekt [Interschool is a Media Educational Project]. (n.d.). *About us*. Inter. <https://inter.ua/ua/interschool> [in Ukrainian].
- Journalist Pedagogy. Program the Teachers of Journalism of Ukrainian Universities*. (2003). Kalmar, Sweden [in English].
- Le Journalisme a L'Ukrainienne en marche [Ukrainian Journalism on the Move]. (2006). *La Voix du Nord*, 192 [in French].
- Lyzanchuk, V. (2018). Komunikatyvistyka yak zahroza zhurnalistytsi [Communicativistics as a Threat to Journalism]. *Ukrainian Information Space*, 2, 246–249 [in Ukrainian].
- Media School. (n.d.). *Home*. Studiia 1+1. <https://school.1plus1.ua/> [in Ukrainian].
- Molodist: navchalna hazeta kytayskykh studentiv spetsialnosti «Vydavnycha sprava ta redahuvannia» [Youth: an Educational Newspaper for Chinese Students Majoring in Publishing and Editing]. (2006). (Pt. 1–3). Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].
- Molodizhna komunikatsiia: navchalna hazeta kytayskykh studentiv spetsialnosti «Vydavnycha sprava ta redahuvannia» [Youth Communication: a Textbook for Chinese Students Majoring in Publishing and Editing]. (2006). (Pt. 1–5). Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].
- Oliinyk, Ye. (2007, July 17). *Talanovty y ambitsiini prahnut pratsiuvaty* [Talented and Ambitious Aspire to Work]. LiveJournal Zhorna. <https://zhorna.livejournal.com/1956.html> [in Ukrainian].
- P'iata shkola «Novyi zhurnalist» startuie u liutomu!* [The Fifth School «New Journalist» will Start in February!]. (2013, December 3). Novomedia. <https://novomedia.ua/news/pjata-shkola-novij-zhurnalist-startu/> [in Ukrainian].
- Pavliuk, I. (2015, June 15). *Hazeta «Den» zaproshuie zhurnalistiv do Litnoi shkoly zhurnalistyky* [The Day Invites Journalists to the Summer School of Journalism]. Most. http://most.ks.ua/news/url/gazeta_den_zaproshuje_zhurnalistiv_do_litnoji_shkoli_zhurnalistiki [in Ukrainian].
- Poludenko, A. (2007, September 12). *Ukrainska mriia?* [Ukrainian dream?]. LiveJournal Zhorna. <https://zhorna.livejournal.com/2690.html> [in Ukrainian].
- «Shkola ekonomichnoi zhurnalistyky» rozpochynaie vidbir studentiv na onlain-kurs* [The School of Economic Journalism Begins Selecting Students for the Online Course]. (2021, March 16). Ekonomichna pravda. <https://www.epravda.com.ua/news/2021/03/16/671988/> [in Ukrainian].
- Skoryk, M. (2019). Bunt na Fakulteti zhurnalistyky Kyivskoho universytetu 1965 roku yak reaktsiia studentiv na pochatok zghortannia khrushchovskoi vidlyhy [Rebellion at Kyiv University Faculty of Journalism in 1965 as a Students Reaction to the Beginning of Khrushchev's thaw Drawdown]. *Ukrainian Information Space*, 1(3), 102–117 [in Ukrainian].
- The Institute For Further Education of Journalism*. (2003). Sweden. Kalmar [in English].

- Tymoshyk, M. (2018a). Vytruiuvannia natsionalnoho v zhurnalistytsi tryvaie [Extermination of the National Colouring in Journalism is Continuing]. *Ukrainian Information Space*, 2, 250–253 [in Ukrainian].
- Tymoshyk, M. (2018b, October 4–10). Pro «khronichni khvoroby» natsionalnoi zhurnalistyky [On the «Chronic Diseases» of National Journalism]. *Slovo Prosvity*, 40 [in Ukrainian].
- Tymoshyk, M. (2020a, March 12–18). «Moia khata skraiu? Nepravda!». Novitnia rosiisko-ukrainska viina ochyma pershokursnykiv spetsialnosti «Zhurnalistyka» KNUKiMu [«My House is on the Edge? Falsehood!». The Latest Russian-Ukrainian War Through the Eyes of Freshmen Majoring in «Journalism» KNUKiM]. *Slovo Prosvity*, 11, pp. 8–10 [in Ukrainian].
- Tymoshyk, M. (2020b, October 22–28). Zori v kaliuzhakh budenshchyny: yak yikh pomichaiut i «prochytuiut» studenty-zhurnalisty KNUKiMu [Dawns in the Puddles of Everyday Life: How they are Noticed and «Read» by Students-Journalists of KNUKiM]. *Slovo Prosvity*, 43, pp. 8–10 [in Ukrainian].
- Tymoshyk, M. (2021a, March 25 – April 7). Oblychchia z fotohrafii na stini. Doli liudski ochyma studentiv-zhurnalistiv KNUKiMu [Face from the Photo on the Wall. Human Destinies Through the Eyes of KNUKiM Student Journalists]. *Slovo Prosvity*, 12–13, pp. 1, 7–8 [in Ukrainian].
- Tymoshyk, M. (2021b, April 8–21). Oblychchia z fotohrafii na stini. Doli liudski ochyma studentiv-zhurnalistiv KNUKiMu. Prodovzhennia [Face from the Photo on the Wall. Human Destinies Through the Eyes of KNUKiM Student Journalists. Continuation]. *Slovo Prosvity*, 14–15, p. 7 [in Ukrainian].
- Zaproshennia profesoru M. Tymoshyku vid dyrektora Predstavnytstva Fondu Konrada Adenauera Doktora Manfreda Lomanna dlia poizdky v Berlin z metoiu uchasti v informatsiinii prohrami dlia zhurnalistiv 20 bereznia 1996 roku [Invitation of Professor M. Tymoshyk from the Director of the Konrad Adenauer Foundation Representation, Dr. Manfred Lohmann, to Travel to Berlin to Participate in a News Program for Journalists on March 20, 1996]. (1996). (Folder «Germany»). Home Archive of M. Tymoshyk [in Ukrainian].
- Zelenskyi «vymknuv» 112, ZIK i News One z efiru. Shcho vidomo [Zelensky «Turned off» 112, ZIK and News One from the Air. What is Known]. (2021, February 3). BBC NEWS Ukraine. <https://www.bbc.com/ukrainian/news-55907449?xtor=AL-73-%5Bpartner%5D-%5Bukr%5D-%5Bheadline%5D-%5Bukrainian%5D-%5Bbizdev%5D-%5Bisapi%5D> [in Ukrainian].
- Zhorna (zhorna). (2007, May 24). *Welcome to LiveJournal*. <https://zhorna.livejournal.com/> [in Ukrainian].
- Zhurnalistytska osvita: shcho potribno dlia yakisnoi transformatsii? Onlain-dyskusii [Journalism Education: What is Needed for Quality Transformation? Online Discussion]. (2020, June 17). Ukrinform. <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3045315-zhurnalistytska-osvita-so-potribno-dla-akisnoi-transformatsii.html> [in Ukrainian].